

παιδευτικός οφείλει σήμερα ομολογία πίστεως, λιγότερο επικίνδυνο για την ελληνική ταυτότητα από τον αρχαίο ανθρωπιστικό οικουμενισμό; Ας μην ξεχνάμε ότι και ο χριστιανισμός είναι οικουμενισμός και ότι ο θεοκρατικός οικουμενισμός παραπέμπει, όχι λιγότερο από τον λογοκρατικό, στον Άνθρωπο με την γενική του έννοια και όχι σε κάποιον περιορισμό λαού ή κοινότητα. Συνεκτικό στοιχείο του πρώτου οικουμενισμού είναι ο Λόγος που νοείται ως ενυπάρχων εις όλους τους ανθρώπους. Αντίστοιχη λειτουργία επιτελεί στον δεύτερο ο Πατήρ Πάντων Θεός. Ποίον όφελος για την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων απορρέει από την ομολογία πίστεως εις ένα Θεό που αυτός καθεαυτός δεν προσδιορίζεται εθνικά; Ο οποίος νοείται ως το επέκεινα όλων των εθνικών θεσμών και τοπικών παραδόσεων; Είναι παράδοξο, από αυτά που αγαπάει η ιστορία, όταν ένας οικουμενισμός παίρνει εθνικό χαρακτήρα, όταν μία θρησκεία που δεν στηρίζεται στην αθηναϊκή εκκλησία του δήμου αλλά σε μία οικουμενική και καθολική εκκλησία, με το βάρος των αιώνων μετατρέπεται αλχημιστικά σε εθνικό κεφάλαιο. Όμως τι συμπέρασμα να βγάλει ο σημερινός άνθρωπος από το γεγονός αυτό; Ότι πρέπει να πιστεύει στον Θεό για να συντηρήσει την εθνική ελληνική μας παράδοση; Μα αν δεν κάνω λάθος, οι μορφές αυτές θρησκευτικότητας, στην ουσία τους πολυθεϊστικές, που συνδέουν την λατρεία της θεότητας με αυτήν των προγόνων, της πόλεως, των ηρώων κ.τ.λ. είχαν απογυμνωθεί, ήδη πολλούς αιώνες προ ελεύσεως Χριστού, μέσω της ελληνικής φιλοσοφικής κριτικής, των ερεισμάτων τους. Δεν γνωρίζει ο Κώστας Ζουράρις μετά από τόσους αιώνες κριτικής σκέψης, έστω διαμεσολαβημένες από την χριστιανική θεολογία, ότι η πίστη στον Θεό οφείλει να είναι υπέρβαση που συντελείται από την ατομική ψυχή και όχι απλή συνέχεια των κοινωνικοπολιτικών μας αταβισμών;

Οι αντιθέσεις: Θεός-Άνθρωπος, Φύση-Νόμος, κλειστή κοινωνία-ανοιχτή κοινωνία, παράδοση-νεωτερικότητα, θρησκευτικότητα-κριτική σκέψη, αριστοκρατική αρχή-δημοκρατική αρχή κ.τ.λ., όλες έχουν βρει, στην μεγάλη πορεία του ελληνικού πολιτισμού,

αυτήν ή την άλλη λύση, τουλάχιστον πρόσκαιρα. Ή αν θέλετε, οριστική λύση δεν βρήκαν ποτέ. Μονοσήμαντη ιστορία του ελληνισμού δεν υπάρχει: ευθύνη κάθε γενιάς είναι να αποφασίσει ποιο στοιχείο της παράδοσης θα επιλέξει να εξελίξει, περισσότερο ή λιγότερο δημιουργικά, κατά τις ανάγκες και το μέτρο της ιδιοφυΐας της. Αυτή η απόφαση είναι κάθε φορά *ελεύθερη* και *αυτόνομη*, διότι δεν επιβάλλεται από κάποια υποτιθέμενη ιστορική αντικειμενικότητα. Σε τελική ανάλυση *αυτή* η λήψις θέσεως είναι ομολογιακού χαρακτήρα.

ΜΙΑ ΘΟΡΥΒΩΔΗΣ ΣΙΩΠΗ ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ του Νίκου Παναγιωτόπουλου

Η ΑΝΑΛΥΣΗ της «κουλτούρας της σιωπής», με την εθνολογική έννοια του όρου, η οποία φαίνεται να έχει εδραιωθεί στο πεδίο της ελληνικής διανόησης και η οποία εξηγεί, κατά μεγάλο μέρος, την αποστασιοποιημένη, αντικειμενικά τουλάχιστον, στάση των διανοουμένων και των διανοητών σε σχέση με τα «σημερινά κοινωνικά προβλήματα», όπως αυτό της φτώχειας, θα προϋπέθετε μία πραγματική κοινωνιολογία της διανόησης, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τη μεταπολίτευση μέχρι σήμερα, ή τουλάχιστον, μία ανάλυση της σχέσης των αξιών που αναγνώριζε η κοινότητα των διανοουμένων με τη δομή του πεδίου της διανόησης και του επιστημονικού πεδίου, των μηχανισμών που τείνουν να εξασφαλίσουν τον «έλεγχο» και την επικοινωνία, την αποτίμηση και τη μισθοδοσία, την πρόσληψη προσωπικού και την εκπαίδευση.

Η σιωπή όμως αυτή, που μας ξενίζει σ' ένα πρώτο επίπεδο, αν αναλογιστούμε τη μακρόχρονη κυριαρχία της μαρξιστικής παράδοσης στο χώρο των ιδεών¹, δεν πρέπει να μας κάνει να αγνοήσουμε μια άλλη μορφή σιωπής, αυτής δηλαδή που διαχέεται μέσω της φασαρίας την οποία προκαλούν οι ερευνητικές προτάσεις στα πλαίσια των

ποικίλων κρατικών και ευρωπαϊκών προγραμμάτων για τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, καθώς και οι κατευθυνόμενες «έρευνες» των διαφόρων ερευνητικών κέντρων, που τείνουν όλο και περισσότερο να μεταβληθούν σε μελετητικά κέντρα.

Γι' αυτή τη δεύτερη μορφή σιωπής θα έπρεπε ορισμένα αυτονόητα να αποτελέσουν αντικείμενο υπενθύμισης, για να μη συνεχίσουν οι διάφοροι φιλόδοξοι αναλυτές της φτώχειας και του «κοινωνικού αποκλεισμού» να «πριονίζουν», αντικειμενικά (και συχνά υποκειμενικά), «το κλαδί πάνω στο οποίο κάθονται», όπως θα έλεγε ο Wittgenstein.

(Θα έπρεπε να) Είναι κοινός τόπος στο χώρο της κοινωνιολογίας πως η βασική δυσκολία του κοινωνιολόγου αφορά το γεγονός ότι βρίσκεται μπροστά σε προεγκατεστημένες παραστάσεις του αντικειμένου μελέτης του, οι οποίες προκαταλαμβάνουν τον τρόπο σύλληψης και θεώρησης του αντικειμένου και, κατά συνέπεια, επιβάλλουν τον ορισμό του. Μεταξύ αυτών των παραστάσεων, αυτή που εμφανίζεται με τη μορφή του «κοινωνικού προβλήματος» συνιστά, ίσως, ένα από τα πιο δύσκολα προβλήματα².

Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός, όπως όλα τα «κοινωνικά προβλήματα», αναδεικνύονται σε τέτοια από τους θεσμούς που μετέχουν στη διαμόρφωση της κοινής θεώρησης του κοινωνικού κόσμου, είτε πρόκειται για οργανισμούς και κανονισμούς με στόχο να τα επιλύσουν, είτε πρόκειται για τις κατηγορίες αντίληψης και σκέψης που τους αντιστοιχούν.

Οι συμμετέχοντες σ' όλες αυτές τις έρευνες που κατακλύζουν την αγορά, αντί να επεξεργαστούν μία κοινωνική ιστορία της ανάδυσης και της προοδευτικής συγκρότησης των προβλημάτων αυτών - να εκπονήσουν δηλαδή μία κοινωνική ιστορία της συλλογικής εργασίας που απαιτήθηκε για να γίνουν γνωστά τα προβλήματα αυτά και να αναγνωριστούν ως νόμιμα, δημοσιεύσιμα, δημόσια, επίσημα³, με τρόπο ώστε να κατορθώσουν να συλλάβουν την ειδική λογική που διέπει τις διάφορες κοινωνικές πολιτικές που έχουν ως στόχο την επίλυση αυτών των προβλημάτων - γίνονται οι ίδιοι

αντικείμενο των προβλημάτων τα οποία επιλέγουν ως αντικείμενα, συμβάλλοντας, κατά συνέπεια, στη συγκρότηση μίας πολιτικής διαχείρισης των κοινωνικών σχέσεων, της οποίας παραγνωρίζουν τόσο την αρχή γέννησης όσο και τη λογική των ειδικών αποτελεσμάτων¹, αφού της προσφέρουν την εγγύηση του ειδικού, το κύρος της επιστήμης, δηλαδή την καθολικότητα, την αντικειμενικότητα, τη γραφειοκρατική παράσταση της πραγματικότητας².

Κοντολογίς, οι «συνήθεις» έρευνες οδηγούνται σχεδόν αναπόφευκτα στη διενέργεια έρευνας πάνω στις κοινωνικά ορισμένες ως «αποκλεισμένες» κατηγορίες του πληθυσμού, αυτές ακριβώς που οι διάφοροι θεσμοί ανέλαβαν να διαχειριστούν και από τους οποίους οι έρευνες αυτές εξαρτώνται οικονομικά³. Οι διάφορες μορφές νοηματικής αυτονόμησης της «φτώχειας» και του «αποκλεισμού» είναι, κατά ένα μέρος, το προϊόν της διαμόρφωσης του πεδίου των θεσμών και των φορέων οι οποίοι, διαπλεκόμενοι μεταξύ τους με σχέσεις αντιπαλότητας για να επιβάλλουν τον ορισμό της φτώχειας και του αποκλεισμού, τον πιο σύμφωνο με τα ενδιαφέροντα - συμφέροντά τους, συμβάλλουν στο να καταστήσουν πραγματικότητα μία «νοητική αναπαράσταση» της πραγματικότητας...

Ως παράδειγμα της δράσης αυτών των φορέων που μετασχηματίζουν τις νοητικές κατηγορίες σε θεσμούς, οι οποίοι έχουν με τη σειρά τους τη δύναμη και την αποτελεσματικότητα του πραγματικού, θα μπορούσαμε να επικαλεσθούμε τις μορφές διαχείρισης του «αναπηρικού προβλήματος» που πρόσφατα άρχισαν να εμφανίζονται και, σε ορισμένες περιπτώσεις, να εγκαθίστανται. Πράγματι, θα ήταν χρήσιμο να μελετήσει κανείς τον τρόπο με τον οποίο οι διάφοροι «ειδικοί» κοινωνικοί επιστήμονες συνέβαλαν, μέσα από την προσπάθειά τους να επιλύσουν τις δυσκολίες προσαρμογής των αναπήρων στο περιβάλλον τους, στην καθιέρωση του ψυχολογισμού στις ερμηνείες τους.

Αν μελετήσουμε τους διάφορους επιστημονικούς φακέλους που κατατίθενται, με σκοπό να συμβάλλουν στην επίλυση του «αποκλεισμού των ΑΜΕΑ» και στην επανέ-

νταξή τους, θα παρατηρήσουμε, εύκολα, πως σε αρκετές περιπτώσεις οι διεκδικητικές ή παθητικές στάσεις ερμηνεύονται όλο και περισσότερο ως παράγοντες μιας ψυχολογικής ανωριμότητας, ή ακόμη ως ψυχολογικές διαταραχές⁴. Αν το άτομο που ονομάζουμε «ανάπηρο» αρνείται να υποταχθεί στις απαιτήσεις των ομαλοποιητικών προσεγγίσεων, καθίσταται ύποπτο και του αναιρείται η νομιμότητα της κατάστασής του. Όλα κατατείνουν στην άποψη πως οδηγούμαστε σε μία φάση διαχείρισης της αναπηρίας, όπου η βασική θεώρηση που θα διέπει την οργάνωση της διαχείρισης του αποκλεισμού των ΑΜΕΑ θα κηρυχτεί: «είσαστε ανάπηροι υπό τον όρο ότι θα αρνηθείτε να είσατε ανάπηροι⁵». Με λίγα λόγια, ο ψυχολογισμός διενεργεί μία ιδεολογική μετάθεση, η οποία μεταφέρει στο ίδιο το άτομο τις αιτίες του αποκλεισμού του, αφού αποφεύγει να θέσει σε κριτική τους όρους που παράγουν τις ανισότητες, το σύστημα που παράγει τους αποκλεισμούς, τους φορείς που παρεμβαίνουν στη διαδικασία κανονικοποίησης.

Θα έπρεπε να υιοθετήσουμε την άποψη του P. Bourdieu, σύμφωνα με την οποία για να έχουμε κάποιες πιθανότητες να γίνουμε το υποκείμενο των προβλημάτων που θέτουμε γύρω από τον κοινωνικό κόσμο και ιδιαίτερα των κοινωνικών προβλημάτων, οφείλουμε να συμπεριλάβουμε στο αντικείμενό μας τη συμβολή των κοινωνιολόγων στην παραγωγή των επίσημων προβλημάτων⁶. Μόνο μ' αυτό τον τρόπο, ο κοινωνιολόγος μπορεί να αποφύγει τη λαθραία πειθώ που του ασκείται και, κατά συνέπεια, αναγκάζεται να γίνει μέσω αυτής το εργαλείο αυτού που αξιώνει να μελετήσει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το κενό σε «υλικό» και σε «δέες» που άφησε αυτή η παράδοση μπορεί να κατανοηθεί, αν σκεφθούμε πως οι διάφοροι διανοητές αυτής της παράδοσης του «συντηρητικού» ήθους και της «προοδευτικής» ηθικής, μ' έναν τρόπο ανάλογο αυτού των μικροαστών που έπρεπε να γίνουν «μικροί για να ονομαστούν και αστοί», έπρεπε να γίνουν υλιστές για να αποκρύψουν την περιφρόνησή τους στο υλικό και ιδεαλιστές για να αποκρύψουν την ένδειά τους σε ιδέες.

2. Δεν είναι εδώ ο χώρος να παρουσιάσουμε το πώς θα έπρεπε να μελετηθεί ένα κοινωνικό πρόβλημα, ώστε να γίνει σαφής η διαφορά του με το

κοινωνιολογικό αντικείμενο (πράγμα απόλυτα αναγκαίο σήμερα, που οι διάφοροι κοινωνιολόγοι της μικρής οθόνης συμβάλλουν σημαντικά στην καθιέρωση του ορισμού της κοινωνιολογίας ως επιστήμης των κοινωνικών προβλημάτων). Μπορούμε όμως να τους προτείνουμε να συμβουλευτούν το σημαντικό βιβλίο των L. Pinto, P. Champagne, R. Lenoir, D. Merllié, *Introduction à la pratique sociologique*, Dunod, 1989, σ. 53-100 (βλ. βιβλιοπαρουσίαση του βιβλίου, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τχ. 79, 1990, σ. 272). Μπορούμε, επίσης, για μια πρακτική εφαρμογή των αρχών μελέτης των κοινωνικών προβλημάτων να ανατρέξουμε στο R. Lenoir: «L' invention du troisième âge et la constitution du champ des agents de gestion de la vieillesse», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no 26-27, 1979, σ. 57-82, και R. Lenoir: «La notion d' accident du travail: un enjeu de luttes», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no 32-33, 1980, σ. 77-88, ή ακόμη για τον τρόπο που οι ειδικοί των κοινωνικών προβλημάτων συμβάλλουν ειδικά στην προβληματική κατασκευή επιστημονικών αντικειμένων βλ. L. Renouir: «L' invention de la démographie et la formation de l' État», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no 108, 1995, σ. 36-61.

3. P. Bourdieu: *Réponses*, Seuil, 1992, σ. 208-211 (με τον Loïc. J.D. Wacquant), βλ. επίσης: Pierre Bourdieu: *Κείμενα Κοινωνιολογίας*, επιμ. Νίκος Παναγιωτόπουλος, Δελφίνι, 1994, σ. 153 -160.

4. Κυρίως τη θέσπιση νέων μορφών ηθικής, αφού αυτές οι πολιτικές μετασχηματίζουν τις ιδιες τις κοινωνικές πρακτικές και αναπτύσσουν ένα σύνολο θεσμών που καλύπτουν βασικά χαρακτηριστικά της καθημερινής διαχείρισης της ζωής.

5. Δεν πρέπει να ξεχνούμε πως οι σχέσεις ειδικών και γραφειοκρατικού πεδίου καθορίζονται, σε μεγάλο βαθμό, από το βαθμό αυτονομίας του επιστημονικού πεδίου και γενικότερα, από το βαθμό αυτονομίας του πεδίου παραγωγής των συμβολικών αγαθών. Βλ. Pierre Bourdieu: «La cause de la science», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no 106-107, Μάρτιος 1995, σ. 3-10.

6. Θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο, να γίνει μια κοινωνιολογία της κατασκευής των ερωτηματολογίων που ανταποκρίνονται στη «γραφειοκρατική ζήτηση», για να συλλάβουμε με ακρίβεια πόσο υφίστανται αυτοί οι ερευνητές την επιβολή της προβληματικής των επιστημονικών γραφειοκρατών και των διαφόρων δημοσίων διοικήσεων.

7. Η νέα οργάνωση της διαχείρισης των ΑΜΕΑ γύρω από τεχνικές κανονικοποίησης (normalisation) συνέβαλε σε μια μετάθεση των στιγματιστικών κατηγοριών σχετικά με τον ανάπηρο. Αυτή η μετάθεση οφείλεται, μπορούμε να υποθέσουμε, σε μια αναδόμηση της κατανομής του ειδικού κεφαλαίου που δομεί το πεδίο της διαχείρισης του κοινωνικού αποκλεισμού (νέες μορφές επιστημονικού λόγου, αλλαγή των σχέσεων δύναμης μεταξύ θεσμών που συγκροτούν το πεδίο κ.λπ.).

8. Για το πώς θα έπρεπε να μελετηθεί μία τέτοια διαδικασία που τοποθετεί τους λόγους του αποκλεισμού στις «ψυχικές αναπηρίες» των ατόμων, δικαιολογώντας τον αποκλεισμό «καταδικάζοντας το θύμα», βλ. Serge Ebersold: «De l' enfermement à la normalisation, Le savoir être handicapé», *Regards Sociologiques*, Université

de Sciences Humaines de Strasbourg, no 3, 1992, σ. 37-54.

9. Η πρόταση αυτή εμφανίζεται ακόμα πιο αναγκαία σήμερα που το νέο κυρίαρχο υπόδειγμα του κυρίαρχου διανοούμενου είναι αυτό του επιστημονικού μάντζερ και των «ερευνητικών του χοροδραμάτων», και των κοινωνιολόγων της μικρής οθόνης ως νέων μορφών Δελλαπατρίδη, υποστηριγμάτων του νέου εργαλείου συμβολικής καταπίεσης «που είναι η τηλεόραση και όπου μπορούν, επειδή είναι οι μόνοι που μπορούν, να μιλήσουν για ένα πράγμα με τέτοιο τρόπο ώστε να μη μιλούν γι αυτό» (Pierre Bourdieu: «La misère des médias», *Télérama*, 15-2-1995, σ. 11). Βλ. ακόμη, Pierre Bourdieu: «Que faire de la sociologie», *CFDT - aujourd'hui*, 100, Μάρτιος 1991, σ. 111-124).

Αθήνα, 19 Ιουνίου 1997

ΛΟΓΙΑ ΠΟΥ ΣΚΟΤΩΝΟΥΝ

Η είδηση, αν αληθεύει, είναι ανατριχιαστική. Ένας άνθρωπος αυτοκτόνησε την στιγμή που εκπομπή του ANT-1 μετέδιδε καταγγελίες ότι ασελγούσε σε βάρος της 13χρονης κόρης του, ατόμου με ειδικές ανάγκες.

Η τηλεόραση έκανε τις έρευνες, εξέτασε μάρτυρες και, πολύ προτού γίνει η δίκη, απεφάνθη: «Πατέρα-βιαστή» τον χαρακτηρίζει η ανακοίνωση του ANT-1, που πληροφορεί το κοινό ότι θα δώσει συνέχεια στο θέμα.

Θα μπορούσε κανείς να καταγγείλει για άλλη μια φορά την αδίστακτη, έναντι κέρδους, εκμετάλλευση της ανθρώπινης δυστυχίας, την αδιάντροπη, έναντι κέρδους, παραβίαση της ιδιωτικότητας, την συστηματική καταπάτηση, έναντι κέρδους, των

δικαιωμάτων του ανθρώπου, που έχει γίνει πια κανόνας ορισμένων τηλεοπτικών εκπομπών. Θα μπορούσε, πιο συγκεκριμένα, να σταθεί στην ωμή παραβίαση της αρχής ότι ο καθένας τεκμαίρεται αθώος μέχρι να καταδικασθεί από το νόμιμο δικαστήριο. Θα είναι λόγια αναποτελεσματικά, μπροστά στα λόγια που σκοτώνουν.

Πέρα από οποιεσδήποτε νομικές συνέπειες, είναι αναγκαία μια αντίδραση πολιτισμού. Αντίδραση που πρέπει να προέλθει απ' όλους μας. Αντίδραση που να δείξει στους εμπόρους της τηλεθέασης ότι η προσωπικότητα των ανθρώπων δεν είναι αντικείμενο για πούλημα. Αλλά πρώτοι-πρώτοι, οι ευσυνειδητοί παράγοντες των μέσων επικοινωνίας ας δείξουν με το δάκτυλο τους συναδέλφους τους, την κ. Νατάσα Ράγιου, υπεύθυνη της εκπομπής, και την κ. Λόλα Νταϊφά, υπεύθυνη δημοσίων σχέσεων του ANT-1 και ας πουν πως ναι, αν η κοινωνία έχει «δράκους», νάτοι, αυτοί είναι.

Για το Δ.Σ. της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Πρόεδρος
Νίκος Φραγκάκης

Γραμματέας
Νίκος Αλιβιζάτος